

Богдан ВОДЯНИЙ

*Кандидат мистецтвознавства, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Заслужений діяч мистецтв України
vodiany@tnpu.edu.ua*

Микола ВАСИЛЕЧКО

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vas.myk.mar@gmail.com*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКОВНОЇ КОЛЯДИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ДИНАМІКИ ДУХОВНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ КУЛЬТУРИ

Сучасний етап розвитку української культури характеризується активним переосмисленням духовної спадщини в умовах глобалізаційних, соціокультурних та медіатехнологічних трансформацій. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження жанрів сакрального мистецтва, які впродовж століть виконували не лише релігійну, але й світоглядну, націєтворчу та культуроідентичну функції. Одним із таких феноменів є українська церковна коляда – жанр, що поєднав елементи народної обрядовості, християнської символіки та музично-поетичної традиції.

Історичний розвиток коляди відображає складні процеси трансформації духовно-ціннісних орієнтирів українського суспільства. Змінюючись під впливом релігійних, культурних, політичних та ідеологічних чинників, коляда водночас зберігала функцію носія сакральної пам'яті та духовної традиції. Особливо помітними ці процеси стали в умовах секуляризації культури, ідеологічного тиску ХХ століття та сучасної медіатизації мистецького простору, що суттєво вплинуло на форми побутування, жанрово-стильові ознаки та способи репрезентації колядної традиції.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення етапності трансформацій жанру української церковної коляди в контексті історичної динаміки духовно-ціннісних орієнтирів культури. Аналіз цих процесів дозволяє простежити механізми адаптації сакральної музичної традиції до нових соціокультурних умов та виявити роль коляди у збереженні духовної ідентичності українського народу.

Наукові дослідження українських етномузикологів і фольклористів (Я. Бабинський [1], М. Возняк [2], В. Давидюк [3;4], В. Івашків [7], О. Смоляк [9] та ін.) закладають основу розуміння коляди як елемента календарно-обрядової системи, акцентуючи її ритуальну, символічну та жанрову специфіку.

Окремий пласт становлять сучасні студії, що розглядають трансформацію фольклорних практик у контексті сценізації та медіатизації (О. Зосім [6], Я. Закальська, О. Івановська [5]). У цих роботах коляда інтерпретується як динамічний культурний феномен, який виходить за межі обрядовості та набуває ознак концертно-сценічної форми. У цьому контексті традиційний жанр набуває нових характеристик – від локальної усної практики до цифрового аудіовізуального контенту.

Українська церковна коляда посідає особливе місце в системі національної сакральної культури, поєднуючи риси богослужбової, паралітургійної та народнопісенної традиції. Її формування відбувалося внаслідок тривалого історичного синтезу дохристиянських обрядових практик і християнської різдвяної символіки, що зумовило багатшаровість жанрової структури та стійкість його функціонування в культурному просторі України.

Витоки колядної традиції сягають архаїчної обрядовості слов'ян, пов'язаної із зимовим календарним циклом та магічно-ритуальними уявленнями про забезпечення добробуту. Дохристиянська коляда формувалася як синкретичний комплекс, що поєднував словесні, музичні та ритуальні елементи й відображав міфологічне світосприйняття з уявленнями про циклічність часу та оновлення природи. Обрядові пісні цього циклу виконували як сакрально-побажальну, так і соціально-інтегративну функції, сприяючи формуванню колективної ідентичності громади.

Ранньохристиянський етап розвитку колядної традиції характеризується формуванням нових семантичних шарів, у яких архаїчні елементи поступово переосмислюються через біблійні сюжети та богословську символіку. Водночас зберігається інтонаційна та мелодична спадкоємність, що забезпечує безперервність традиції. Таким чином, відбувається поступовий перехід від язичницько-ритуальної функції коляди до її ранньосакрального, християнізованого змісту, що закладає основу подальшого розвитку жанру в межах церковної культури.

Барокова доба в українській культурі стала важливим етапом інституціоналізації та художнього осмислення сакральної музики, у межах якого церковна коляда набуває ознак сформованого духовно-пісенного жанру. У цей період ускладнюється її змістова структура, посилюється богословська інтерпретація різдвяної тематики та розширюються сфери функціонування в церковному й позацерковному середовищі. Важливим чинником жанрової

еволюції стає розвиток шкільної драми, духовного канту та партесного співу, що забезпечує синтез вербально-поетичного, музичного й театралізованого начал і формує нову модель сакральної комунікації, внаслідок чого коляда виходить за межі обрядового виконання та набуває рис художньо організованого твору з виразною композиційністю. У ціннісному вимірі барокова коляда відображає посилення християнсько-етичної проблематики з акцентом на ідеях спасіння, смирення та божественної гармонії, водночас зберігаючи зв'язок із народною традицією через простоту образності, інтонаційність і колективні форми виконання, що зумовлює поєднання «високого» сакрального стилю з елементами народнопісенної культури.

У XIX – на початку XX століття українська церковна коляда переосмислюється в контексті національного відродження та формування модерної культурної ідентичності, поступово виходячи за межі суто сакрально-літургійної сфери та набуваючи культурно-репрезентативного й націєтворчого значення. Важливу роль у цьому процесі відіграють церковні братства, освітні інституції, хорові колективи та композиторські школи, що сприяють художньому опрацюванню й входженню колядного репертуару до концертної практики через поєднання традиційної мелодики з європейською гармонічною мовою. У ціннісному вимірі коляда постає як носій національної духовності та засіб культурної самоідентифікації в умовах імперських обмежень і асиміляційної політики.

Радянський період у розвитку української колядної традиції позначений системним ідеологічним тиском, спрямованим на витіснення релігійних практик із публічного культурного простору та формування секуляризованої моделі суспільної свідомості. У цих умовах українська церковна коляда зазнає істотної трансформації, що проявляється як у звуженні сфер її функціонування, так і у зміні її змістових і ціннісних акцентів.

Офіційна культурна політика радянської держави сприяла маргіналізації сакральної музики та витісненню коляди з публічного культурного простору, що зумовило її переміщення у сферу родинної й локальної традиції. У цей період відбуваються процеси секуляризації та фольклоризації жанру, пов'язані з редукцією християнської символіки та переорієнтацією коляди на етнокультурні й обрядово-розважальні функції. Попри ідеологічний тиск, коляда зберігає роль носія культурної пам'яті та національної ідентичності, забезпечуючи тяглість сакральної традиції в неформальних формах побутування.

Кінець XX – початок XXI століття характеризується активним відродженням української церковної коляди в умовах відновлення релігійного життя та національно-культурної самоідентифікації. Після тривалого періоду

ідеологічних обмежень жанр повертається не лише до літургійної практики, а й до широкого публічного простору, набуваючи сценічних, концертних і фестивальних форм репрезентації. Це сприяє популяризації колядної традиції та розширенню її комунікативних і культурних функцій.

Важливою ознакою сучасного етапу стає медіатизація коляди, пов'язана з її активним функціонуванням у цифровому середовищі – на відеоплатформах, у соціальних мережах та онлайн-трансляціях. Унаслідок цього жанр переходить від локальної усної традиції до глобального медіакультурного простору, демонструючи полістилістичність і поєднання автентичних, академічних та естрадних форм [5; 6]. Попри нові способи репрезентації, церковна коляда зберігає своє сакральне ядро та значення носія духовної і культурної ідентичності.

Отже, українська церковна коляда є динамічним багатошаровим феноменом сакральної культури, трансформація якого відбувалася відповідно до історичних змін духовно-ціннісних орієнтирів суспільства – від дохристиянської обрядовості до сучасного медіакультурного простору. Попри вплив культурно-історичних, політичних та ідеологічних чинників, жанр зберіг своє сакральне ядро, забезпечуючи тяглість духовної традиції, культурної пам'яті та національної ідентичності. Сучасний етап розвитку коляди засвідчує її здатність до адаптації, жанрового оновлення та інтеграції в цифрове середовище, що відкриває нові перспективи для дослідження процесів медіатизації сакральної музики й сучасних форм репрезентації різдвяної традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабинський Я. Українські колядки та щедрівки: деякі аспекти еволюції жанру. *Народознавчі зошити* / Ін-т народознав. нац. акад. наук України ; гол. ред. С. Павлюк. 2000. Зошит 1. С. 96–101.
2. Возняк М. Давньоукраїнська поезія різдвяних свят: коляди і вертеп. *Народна творчість та етнологія*. 2003. № 1/2. С. 5–9.
3. Давидюк В. Історико-географічна атрибутивність щедрівок та колядок. *Фольклористичні зошити*. 2003. Вип. 6.
4. Давидюк В. Фенологічна концепція походження коляди. *Народознавчі зошити*. № 1 (169), 2023. С. 227–239.
5. Закальська Я., Івановська О. Українські колядки інтернет-сегменту 2022–2023 років: трансмісія традиційних смислів. *Літературознавство. мовознавство. фольклористика*. 1(35)/2024. С. 11–17.
6. Зосім О. Телевізійний проєкт «Колядки на Кудрявці» як форма збереження та актуалізації українського фольклору // *Вісник НАКККиМ*. 2021. Вип. 45. С. 88–95.
7. Івашків В. Українські коляди Почаївського богослужіння (1790/1791) – від давнини до сучасності. *Slavia Orientalis*. LXX. № 4, 2021. С. 705–727.

8. Медвідь Т., Бобечко О. Колядки та щедрівки – вокальний символ зимової обрядовості українців // *Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 159. С. 91–99.
9. Смоляк О. Мобільні елементи в традиційних народних колядках і щедрівках Східного Опілля (на матеріалі пісень із сіл Мужилів, Носів, Новосілка, Завалів Підгаєцького району Тернопільської області). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Мистецтвознавство. 2011. Вип.2. С. 125-130.